

Muhamed Arnaut

NEKE JEZIČKE KARAKTERISTIKE KNJIŽEVNOSTI RENASANSNOG PERIODA NA JUŽNOSLAVENSKOM PROSTORU

Sažetak

U ovom radu su obrađene neke jezičke karakteristike pojedinih književnih tvorevina iz perioda humanizma i renesanse na južnoslavenskom prostoru. Zanimljiva je rana pojava renesansne književnosti u ovim krajevima, jer je to značajan kulturni pomak u odnosu na srednji vijek. U književnim djelima pisaca pojedinih krajeva nastajale se jezičke karakteristike koje su oblikovale pojedine forme prvih književnih jezika. U njima se nazirala i ideja o jezičkom standardu za šire prostore. Vođeni takvom idejom pojedini pisci su prilagođavali svoj jezički izraz najširoj čitalačkoj publici. Da bi bili razumljivi na znatno široj teritoriji, oni su počeli pisati na narodnom jeziku. Time su otvoreni procesi oblikovanja predstandardnih idioma i stvaranja standardnih jezika.

***Ključne riječi:** renesansa, književni jezik, protestantska književnost, dalmatinska književnost, jezičke osobine*

SOME LINGUISTIC FEATURES OF RENAISSANCE PERIOD LITERATURE IN THE SOUTH SLAVIC AREA

Summary

In this paper we analyzed some linguistic characteristics of literary creations in the period of Humanism and the Renaissance in South Slavic area. An interesting phenomenon is the early appearance of Renaissance literature in this area because it is a significant cultural shift in relation to the Middle Ages. In literary works of writers from some regions, linguistic characteristics were formed that have shaped some of the first forms of literary language. They discerned the idea of a language standard for wider area. Guided by this idea some writers have adjusted their linguistic expression to the general reading public. To be understood on a much wider territory, they began to write in the vernacular. This has opened the processes of shaping pre-standard idioms and the creation of standard languages.

***Key words:** Renaissance, literary language, Protestant literature, Dalmatian literature, linguistic features*

Uvod

U historiji južnoslavenskog prostora zapaženo mjesto ima period pojave humanizma i renesanse. Nakon društvenih stega srednjeg vijeka tokom 15. i 16. stoljeća dešavao se društveni preporod koji je u prvi plan stavio čovjeka i njegove vrijednosti. Takav ambijent omogućio je razvoj kulture i umjetnosti, što je imalo znatnog odraza na razvoj književnosti i artikulaciju jezičkog izraza. U pojedinim krajevima jasno su se nazirali i uobličavali prvi obrisi književnih jezika koji će se kasnije jasno prepoznavati kao standardni jezici. Prepoznatljive su, između ostalih, pojave protestantske književnosti i književnosti na dalmatinskom primorju, koje su, svaka na svoj način, davale impulse daljem razvoju pojedinih književnih jezika. Tako su u periodu renesanse nastajali književni jezici protestantske književnosti i dalmatinske književnosti, koja je nastajala u Zadru, Splitu, Hvaru i Dubrovniku.

Pojava reformacije i protestantske književnosti

Početak šesnaestog stoljeća u Njemačkoj se pojavljuje značajan historijski reformatorski pokret protiv feudalnih odnosa u katoličkoj crkvi, koja je sve do 16. stoljeća bila jedinstvena i zabranjivala bilo kakve promjene u svojim redovima. Naime, Martin Luter (1483-1546) sačinio je pamflet sa 95 teza i u gradu Vitenbergu 1517. godine javno ih istakao na vratima gradske crkve. U tezama je napao Rimsku crkvu u praktičnim pitanjima organizacije i istakao potrebu reforme crkve. Time je izazvao širok narodni pokret protiv vlasti Rima. Istovremeno, to je bio bunt naroda protiv feudalnog društvenog uređenja u kojem je crkva bila organizacioni stub. Reformacija je, također, bila usmjerena na propovijedanje Biblije na narodnim jezicima. Martin Luter je preveo Bibliju i tako je postao tvorac njemačkog književnog jezika. Njegovim djelovanjem razvila se i osobena književna aktivnost, koja se u književnoj historiografiji naziva protestantska književnost. Martin Luter je bio plodan pisac. Reformatorski pokret se proširio u Njemačkoj i u drugim evropskim zemljama. Širenje reformatorskih ideja ostvareno je upotrebom narodnog jezika. Zasluge za to ima upravo Martin Luter. Ovaj pokret je u pojedinim zemljama pokrenuo intenzivni rad na stvaranju narodnih jezika i pretpostavke za nastanak standardnih jezika. Njemački standardni jezik je utemeljen na tom modelu književnog jezika.

Refleksi reformacije na južnoslavenske književne jezike

Za južnoslavenske jezike protestantizam sam po sebi nema presudan značaj, jer je teren na kojem su djelovali protestanti veoma uzak i periferan u odnosu na najveći dio južnoslavenskog prostora. Uglavnom su bili prisutni u Istri, Hrvatskom primorju i sjevernom dijelu kajkavskog područja. Ti protestanti se vezuju za slovenački protestantski pokret u kojem je značajna pojava propovjednika Primoža Trubara. On je organizovao rad na prevođenju Svetog pisma na narodni jezik. Za Sloveniju to je važno, jer od Trubara datira slovenačka književnost na narodnom jeziku. Međutim, Primož Trubar je podstakao i djelovanje protestanata u Hrvatskoj i Dalmaciji. Za saradnike je uzeo svećenike koji su pokrenuli aktivnost na tom prostoru: Stjepana Konzula iz Istre, Antuna Dalmatina iz Dalmacije i Juraja Cvečića iz Pazina. Zašto se obratio glagoljašima? Veza glagoljaša sa narodnim jezikom u oblasti religije je mnogo čvršća nego kod svećenika latinaša. Njihov kontakt sa vjernicima je bio intenzivan. I zato je Trubar našao saradnike među svećenicima.

Zbog općih intencija protestanata postavilo se pitanje na kojem će jeziku biti pisana njihova djela. Protestanti su, naime, uglavnom prevodili Bibliju, jer je to bila i osnovica njihove ideologije – vjeran prijevod Biblije. Pošto su željeli da tim prijevodima budu dostupni na širim prostorima, željeli su da budu prisutni i u Hrvatskoj, Bosni i Srbiji. Oni su tražili takav književni jezik – koine koji bi bio pristupačan na cijelom terenu, što ujedno znači da nisu mogli uzeti za jezik prijevoda samo jezik jednoga kraja. Da bi ubrzali prevođenje Biblije i da bi olakšali to prevođenje, oni su tragali za glagoljskim prijevodima Biblije. Ne zna se da li su to našli, ali je evidentno da su se služili takvim tekstovima. S druge strane, oni su uočili i konstatovali da jezik crkvenoslavenskih glagoljskih prijevoda nije prikladan za njihove ciljeve, jer glagoljaši i sami nisu razumijevali što čitaju.

Prvi prijevod pod nazivom *Prvi del Novog teštamenta* (*Prvi dio Novog zavjeta*) pisan je dosta čistim narodnim jezikom, jednim čakavskim koineom – izrazom, koji je zapravo bio jedan idiom u kome su nivelirane osobine različitih čakavskih dijalekata. Međutim, da bi prilagodili tekstove za širu publiku, oni se služe sinonimikom. Naime, uvode pojedine sinonime iz kajkavskog narječja, a po mogućnosti i iz štokavskog (primjeri: *kruh* – *hljeb*, *ures* – *ukras*). Za

tu izvjesnu štokavizaciju i sinonimiku treba zahvaliti kaluđerima iz Bosne, Jovanu Maleševcu i Matiji Popoviću, koji su izvršili konačnu redakciju teksta.

Karakteristike jezika protestantske književnosti

Ova protestantska književnost interesantna je po jezičkim karakteristikama. U njihovim knjigama je *mješovit jezik* koji je nastao miješanjem različitih elemenata govornih idioma i ponešto elemenata iz crkvenoslavenskog jezika.

Prva izdanja knjiga bila su pisana samo glagoljicom, a kasnije javljaju se knjige pisane ćirilicom (bosančicom) i latinicom.

Kad je izašao *Prvi dio Novog zavjeta*, onda su glagoljaši dočekali to izdanje s negodovanjem, jer je ono odstupilo od nekih pravopisnih normi, koje su bile kod nekih glagoljaša uobičajene.

Fonetske osobine

Protestanti su izbacili *poluglas (b)* u prvom izdanju tamo gdje se nije izgovarao, zatim su dosljedno zamijenili *vokalno l* u svim riječima (*vlk – vuk*).

U sljedećim ćiriličkim izdanjima protestanata preplavit će pojava pisanja *poluglasa (b)* i *vokalnog l*, čak i tamo gdje ga ne treba pisati.

Prvo izdanje je bilo pisano *glagoljicom*, zatim su izašla izdanja *ćirilicom (bosančicom)* i *latinicom*. Dosta promjena je urađeno u skladu sa crkvenoslavenskom tradicijom.

Refleks jata (ѣ) do izvjesne mjere odraz je stanja u čakavskim govorima, ali donekle i ustaljenog manira književnog jezika (koinea), koji se razvio u čakavskoj pučko-religioznoj književnosti. Ova književnost nastala je u Istri i Hrvatskom primorju i po *zamjeni jata (ѣ)* to je mješoviti *ikavsko-ekavski izraz*, koji dominira u starim tekstovima religiozno-pučke književnosti. Međutim, ovo pravilo ima i odstupanja u pojedinim krajevima. Naime, protestanti se ne slažu sa ovim pravilom nego imaju svoje ustaljene norme, što upućuje na određen književnojezički manir. Tako su neki refleksi jata strogo morfologizirani. *Oblici imenica* kod protestanata su *ekavski: celov, cesar, zled*. Dosljedna je *ikavska* zamjena u *pridjevsko-zamjeničkoj promjeni*

(dobrijih, lipih – ne dobreh i lipeh). U komparaciji pridjeva redovna je ekavska zamjena (*starei, plemenitei*). Ovakva podjela ukazuje na nešto artifično, inače je prisutno preovladavanje ekavizama.

U književnim tekstovima protestanata imamo zamjenu **vb** sa **va** i **v** u zatvorenom slogu, što je u skladu sa čakavskim osobinama. U njima je redovno *vazeti, vazam* i *vapiti*, osobina koja će se nešto kasnije javiti i u dubrovačkoj književnosti. Međutim, kod protestanata se pojavljuje i pisanje **u** mjesto **vb**, samo kao prijedlog pored **vb**, što je već literarna štokavska osobina, a pripada istočnim čakavskim govorima. Dakle, očigledno je da je jezik protestantskih knjiga mješovit.

Vokalizacija poluglasa ѣ. Prisutni su primjeri koji asociraju na crkvenoslavenske spise, sa crkvenoslavenskom vokalizacijom poluglasa. Normalna je pojava da *poluglas ѣ daje a u jakom položaju*, a ima slučajeva da se to dešava i u slabom položaju kao što je slučaj u primjeru *posala(n)stvo – poslanstvo*, što je utjecaj crkvenoslavenskog jezika. Staroslavenski jezik nema da poluglas daje **a** (**ѣ > a**), a crkvenoslavenski jezik kao redakcija staroslavenskog jezika ima nedosljedno tu pojavu. To će biti jedna od osobina kasnijeg crkvenoslavenskog jezika, te će se javljati i tamo gdje te zamjene u narodnom jeziku nema, što znači u slabom položaju. To nastaje onda kada pisac gubi predstavu o razlici **ѣ** i **a**, to su njemu dva znaka za istu vrijednost (za **a**), pa piše *posala(n)stvo* (poslanstvo). Pošto on tu riječ nema u svom govoru, on piše **a** umjesto poluglasa i tamo gdje nije. Međutim, jači utjecaj crkvenoslavenskog jezika jeste u slučajevima gdje je poluglas (**ѣ**) zamijenjen sa **o** ili **a**, jer je to u skladu sa starom tradicijom. Tako se susreće oblik *togda* mjesto *tagda* i *tgda*, zatim *sotvori* mjesto *satvori* i *sbtvori*, te crkvenoslavenski oblik *dešter*.

U tekstovima protestantske književnosti ima dosta jezičkih elemenata iz čakavskih govora kao što su: *prelazak m u n* na kraju riječi; *zadržano čr* u primjerima *črevo, črn* (nema depalatalizacije); pisci pišu kako čuju: *ds – c* (*bracki*), *ts – t* (*gospocki*), a pišu i oblike *gradski, gospodski*; izvršena je *depalatalizacija* (kao u čakavskim govorima) u D i L sg. ženskog roda u leksemama *ruki, nogi; nazal prednjeg reda (e) daje a* iza palatalnih suglasnika (*žaja*).

Kod *o-osnove srednjeg roda* pored nastavka *-u*, kao govorne osobine, još se nalazi i *nastavak -i*, što je crkvenoslavenski arhaični nastavak koji ima cilj da literarizira tekst, a javlja se ponajviše u frazama koje su već kao gotove preuzimane iz crkvenoslavenskih knjiga (*va pusti mesti*).

U genitivu singulara imenica *a-osnova treće vrste na -e* ima nastavak *-i*: mjesto oblika *od sluge* ima oblik *od slugi*, zatim *od trpezi* mjesto *od trpeze*. To je relikat starijega stanja i nekih čakavskih govora.

Prisutno je *postojanje dualskih oblika kod imenica srednjeg i ženskog roda*. Održavanje duala je nesumnjiv utjecaj knjiške crkvenoslavenske tradicije. Ti dualski oblici su česti u nominativu i akuzativu: *noze, ruce* ili *nozi, ruci* (mjesto *noge i ruke*), *seli* mjesto *sela*; zatim u dativu i instrumentalu *ženama* (danas čakavski ima *ženam*), *seloma*.

Dualski oblici prisutni su i u oblicima zamjenica: u genitivu i lokativu oblik *naju* (1.lice), *vaju* (2.lice), *niju* (3.lice); zatim u dativu i instrumentalu oblici zamjenica *nama, vama*, što ne odgovara čakavskom govoru.

Prisutni su crkvenoslavenski nesažeti oblici u zamjениčkoj promjeni: *tvojeje, desnuju* i slično, što je literarna osobina. Javlja se i zamjenica *az* (ja), što je očit dokaz da su se protestantski pisci služili crkvenoslavenskim tekstovima i dobro ih poznavali. Prisutna je zamjenica *kto*, što je crkvenoslavenska osobina, zatim zamjenica *čto*, što je narodna osobina. Međutim, uporedo se u tekstovima nalaze prave čakavske zamjenice *gdo* (za lice) i *ča* (za stvari), pored *č*, kada je vezano za prijedlog ili prefikas, kao što je u primjerima *zač, nač, krozač* i slično.

Pridjevsko-zamjениčka promjena ima crkvenoslavenske nastavke na *-go* u genitivu singulara: *dobrago, dobrogo* i sl.

Osobine kod glagola. U 3. licu singulara i plurala prezenta pojavljuje se, naročito u kasnijim izdanjima, nastavak *-t*, što je karakteristična crkvenoslavenska osobina.

Težnja protestanata je bila da utječu na širu teritoriju. Otud je potreba prilagođavanja jezika. Pisci se nisu mogli da udalje od maternjeg čakavskog govora, potpadaju često s vremena na vrijeme

i pod utjecaj starije crkvenoslavenske književnosti, i još više pod utjecaj donekle izgrađenog književnog jezika pučkoreligiozne književnosti. Oni su nastojali da premoste jaz prema drugim dijalektima vrlo frekventnom upotrebom *sinonima*. To je u starijoj književnosti svojevrstan manir. Jednim sinonimom se eksplicira drugi, i ne samo u stilogene svrhe. Naime, sinonimi se redaju jedan pored drugog kao direktno objašnjenje: *to je stavio na stol, trpezu*.

Protestanti su u razvoju južnoslavenskih književnih jezika relativno periferna i marginalna pojava, pa ipak njihova ideja da treba stvoriti jedan književni jezik imao je odjeka. On bi pokrивao cijeli južnoslavenski prostor na način što bi se u taj jezik donekle unijele osobine i iz drugih dijalekata. Ta ideja je bila kasnije prihvaćena od Rimske crkve. Impuls koji je dala Rimska crkva da se stvori zajednički jezik bio je od velikog značaja i za kasniji razvoj standardnog jezika na južnoslavenskom prostoru.

Pojava renesansne književnosti na Jadranskom primorju

Šta se desilo? Naime, protestantski pokret nanio je Rimskoj crkvi znatan udar. U 17. stoljeću, poslije Tridentskog koncila (koncil-kongres katolika), došlo je do konsolidacije Rimske crkve i do šireg pokreta koji se zove *protureformacija*. Međutim, Rimska crkva nije imala problem samo sa protestantima. U 15. stoljeću, pa i ranije, počela je u Evropi, prvo u Italiji, da se javlja reakcija na srednji vijek, na asketizam srednjeg vijeka, na shvaćanje života u srednjem vijeku, reakcija na svemoć crkve. Pojavljuje se *humanizam*. Iako je Katolička crkva imala središte u Italiji (Rimu), *humanizam*, prvo, a zatim i *renesansa* razbuktale su se u Italiji. Glavni uzrok tome je što su u Italiji postojali samostalni autonomni trgovački gradovi kao kneževine. Ti gradovi su se održavali trgovinom, kasnije zanatstvom i onda manufakturom. Ta društveno-ekonomska struktura stvorila je novu klimu na Sredozemlju. Veće bogatstvo, novi stil življenja–razjedalo je srednjovjekovno mišljenje (asketizam, opovrgavanje svega tjelesnoga, sofizam i sl.). Sve je to društveno-sociološko opravdanje za pojavu *humanizma* i *renesanse*. U Dalmaciji su bili Mleci kao neposredni susjedi. Tu je i Dubrovnik, koji je po svojoj sociopolitičkoj strukturi bio tip talijanskih renesansnih gradova. Logično je da će se vrlo rano, već krajem 15. stoljeća i početkom 16. stoljeća, na takvim osnovama pojaviti *renesansna književnost* na dalmatinskom tlu i u Dubrovniku.

Dubrovnik je bio romanski grad po porijeklu. Postepeno se slavenizirao. Već u 14. stoljeću u dubrovačkom Senatu govorio se *romanski jezik*, i to neki izumrli *romanski dijalekat*. Kasnije se on gubi. Jako veliki dio spisa u arhivi pisano je talijanskim i latinskim jezikom. Poznavanje talijanskog jezika bio je i društveni prestiž. Sinovi vlastele školovali su se u Italiji, zatim sinovi trgovaca (Marin Držić je bio u Sijeni). Prema tome, vrlo rana pojava renesansne književnosti je veliki kulturni skok. Sa stanovišta književnog jezika imao je neprocjenjiv značaj za stvaranje književnog jezika, koji će jednim dijelom utjecati i na stvaranje i odabiranje standardnog jezika na južnoslavenskom prostoru.

Književni renesansni gradovi – Zadar, Split, Hvar, Dubrovnik

Ne može se tačno precizirati gdje je najranija pojava renesansne književnosti na prostoru uz more. Bila su četiri punkta renesansne književnosti: *Zadar, Split, Hvar i Dubrovnik*. Ti tipovi renesansne književnosti bili su sa različitih terena u dijalekatskom smislu: Zadar je bio *zapadnočakavski*, Split *istočnočakavski*, Hvar *ostrvskočakavski*, Dubrovnik *štokavski*.

Poznata su neka djela s početka 16. stoljeća. Iako je *Ranjinov zbornik* prepisan u Dubrovniku 1507. godine, ne može se reći da je to stvarni datum prve pojave renesansne književnosti u Dubrovniku. Stvaranja je bilo i ranije. U prilog tome idu određeni jezički podaci. Zatim, Marulić je djelovao u Splitu u drugoj polovini 15. stoljeća, mada je tek 1521. godine izdata *Judita*.

Međusobne jezičke veze između pojedinih književnosti u Dalmaciji

Između razvijenih gradova Dalmacije i Dubrovnika bili su jaki međusobni kontakti (politički, ekonomski, kulturni) tokom srednjeg vijeka, a naročito u doba renesanse. Ljudi su zajedno studirali. Postojale su veze između hvarske i dubrovačke književnosti, dopisivali su se Nalješković iz Dubrovnika i Hektorović sa Hvara. Može se tvrditi da su veze bile stalne i intenzivne. Na temelju objektivnih podataka zna se da je bila prerada lekcionara – Ranjina je preradio Bernardinov lekcionar 1507. godine u Dubrovnik. Jedan lekcionar nekog Andriolića, pisan glagoljicom, prepisivan je latinicom, doživio

prepisivanje na čakavskom tlu i doživio je prijepis i u Dubrovniku. Andriolić je prepisao od nekog dominikanca Zborovčića. Od istoga Zborovčića jedan franjevac u Bosni prepisao je isti lekcionar (Ivan Bandulović: *Epistole i evanđelja*).

Značaj veza je bio višestruk: ostvarivan je protok utjecaja, bilo je prodiranja jednog književnog jezika na drugi prostor.

Prva pojava čakavske renesansne književnosti usko i neposredno bila je vezana za čakavsku pučko-religioznu književnost, koja je imala poseban knjiški jezik sa određenim prepoznatljivim osobinama. Tako je Marulićeva *Judita*, jedna od najznačajnijih djela čakavske renesansne književnosti, po svojoj tematici najneposrednije vezana za glagoljsku crkvenu književnost. Naime, u čakavskim glagoljskim brevijarima ima veliki broj tih historija o Juditi (legenda iz Starog zavjeta). Jednu od tih verzija Marulić je preradio na renesansni način, ali se i on inspirisao glagoljskom legendom, pa je ponešto preuzeo od njenog stilskeg inventara. Marulić i Zoranić su poznavali glagoljicu. Znači da su poznavali i bili u dodiru sa glagoljskim knjigama. A u drugoj polovini 15. stoljeća su u pučko-religioznoj književnosti već razvijene određene književne forme koje će preuzeti renesansna književnost, prije svega poezija, koja je razvila svoj stilske repertoar. Zatim se pojavljuju prikazanja, osobena vrsta drame u renesansnom vremenu. Naprimjer pojava *Prikazanje Avramovo* u Dubrovniku samo je umjetnička prerada starijeg djela pučko-religiozne književnosti *Verši Abramovi*. Također, istu situaciju susrećemo u glagoljskoj književnosti.

Osobine književnog jezika Petra Zoranića

Petar Zoranić kao pisac pojavljuje se početkom 16. stoljeća. Glavno djelo mu je *Planine* (1536). Povezan je sa književnošću 15. stoljeća. Ovo je renesansni roman u prozi i u stihu. Zoranove *Planine* i jezik u njemu su u neposrednoj vezi sa hrvatskom glagoljskom tradicijom iako je tematika sasvim renesansna. To je pastoralni roman. Da bi izrazio tu renesansnu tematiku, Zoranić se poslužio *frazologijom* i uopće *jezičkim instrumentarijem pučko-religiozne književnosti*, koji se odnosi na fonetiku i morfologiju. Na planu sintakse, naročito u dijelu konstrukcija rečenice u prozi, kod njega je dobrim dijelom *latinsko-talijanski utjecaj*, što ukazuje na drugu liniju izvora, na inspiraciju iz talijanske književnosti.

Interesantno je porediti jezik *Planina* sa *Zadarskim lekcionarom*, jer je *Zadarski lekcionar* nastao na istom tlu samo 50-tak godina ranije i on pripada drugom tipu književnosti. Zbog toga se *Lekcionar* u mnogim bitnim crtama ne slaže sa jezikom *Planina*.

U *Lekcionaru* je prednji nazal **en** (ɛ) iza palatalnih suglasnika redovno davao **a**, bez izuzetka. Ako je to govorna crta, onda bismo očekivali ako ne isto ono barem slično u tom smislu da je broj odstupanja sa **e** mjesto **a** relativno malen. A situacija je obrnuta. Kod Zoranića je čak manje promjena **en** u **a** od *Zadarskog lekcionara* i *Bernardinovog lekcionara*.

S druge strane, kod Zoranića ima daleko više *ekavizama* nego u *Zadarskom lekcionaru*. Razilaženje u ove dvije osobine (**en** u **a** i **jat**) pokazuje da nije u pitanju pravac razvoja narodnoga govora u zadarskom području 50-tak godina, koji dijele Zoranića i *Lekcionar*, nego da je posrijedi *književni jezik* u kojem su neke od osobina namjerno i svjesno i proizvoljno preferirane. Nije direktan odraz govora.

I ostale osobine upućuju na to, a i na utjecaje sa jugoistočnog čakavskog tla. Taj utjecaj je išao literarnim putem i odraz je literarnih veza između Dalmacije i Dubrovnika. Tako se kod Zoranića pojavljuje zamjena **l** sa **a** na kraju sloga ili riječi (u štokavskom to je promjena **l** u **o**). To pripada zapadnočakavskom govoru (Zadar), a ti govori zadržavaju nepromijenjeno **l** u svim pozicijama. A kod Zoranića ima i jedno i drugo (**l** i **a**). Slovo **l** je često ostalo nepromijenjeno u slogu **il**, a to je situacija koja će biti karakteristična za cijelu renesansnu književnost (čak i u štokavskom narječju) iz stilističkih razloga (*stilizacija* i *rimari*).

Kod Zoranića ima miješanje **vb** u otvorenom slogu. Paralelno se javljaju slova **u** i **v**. Slovo **v** je iz istočnočakavskog, čak i iz štokavskog govora, opet kao stilistički faktor. Kod Zoranića se javlja **va** (*vazam*, *vazeti*, *vapiti*). Oblici sa **va** podržani su najvjerojatnije crkvenoslavenskim jezikom, mada su neki oblici iz čakavskih govora.

Prisutno je alterniranje istočnočakavskih i zapadnočakavskih osobina u prijedlogu **iz**. Kod Zoranića se javljaju u dvije forme: **iz** (*izgubiti* – istočnočakavska) i **z** (*zgubiti* – zapadnočakavska osobina).

Ukrštanje osobina kod istog pisca pokazuje da je taj književni jezik takav da uzima ponešto iz govora u nedefinisanom obliku.

U renesansnoj književnosti prisutna je *licencia poetika*–

shvaćanje da se riječi mogu različito mijenjati (i upotreba i zloupotreba). Najizrazitija je u morfologiji. Kod Zoranića prisutno je skraćivanje oblika prisvojnih oblika: *ma*, *tva* prema *moja*, *tvoja*; *mu*, *tvu* prema *moju*, *tvoju*. Ovi oblici u govoru ne postoje. Ne postoje ni u glagoljskoj književnosti. Međutim, one postoje u cjelokupnoj renesansnoj književnosti, i u Dubrovniku. Oblici su stvoreni iz *stilogenih razloga* prema odnosu *koja* – *ka*, u čakavskom govoru je bitna osobina *ki*, *ka*, *ke* (*koji*, *koja*, *koje*), nastao je analoški proces i odnos: *koja* – *ka* , *koju* – *ku* : *moja* – *ma*, *moju* – *mu*.

Dubrovnik je čuvao *koji*, *koja*, *koje*. Ovaj odnos mogao je nastati u tom gradu. U Dubrovniku je prodirala čakavska književnost, a u čakavskoj literaturi bila je već prisutna zamjenica *ki*, *ka*, *ke*. Dubrovnik je već imao *koji*, *koja*, *koje*. Pošto su Dubrovčani upotrebljavali u pjesmama *ki*, *ka*, *ke*, a to je za njih bila literarna osobina, i prema tome oni su stvarali i oblike *ma*, *tva*, *mu*, *tvu* i slično kao izrazitu crtu cijele renesansne književnosti.

Kao licencia poetika pored *ma*, *tva* javlja se i pojava *indeklinabilnih imenica*. To je osobina cijele renesansne književnosti, i to samo kod određenog kruga imenica: *vil*, *stril* (*vila*, *strila*) kod Zoranića, bez krajnjeg vokala u različitim padežima, sa vrijednošću različitih padeža. Otkud da ovakav tip postane opći? Renesansna poezija ima svoje kalupe, manire, određena sredstva izražavanja, naročito u ljubavnoj poeziji, ali i sasvim određenu tematiku sa utvrđenim tačkama. Za izražavanje šablonizirane poezije pojavljuju se i šabloni u izrazu, otud i ključna terminologija. Tu važnu poziciju zauzimaju određene lekseme, kao što su *vila*, *strila* (ključna leksema), *krilo*. Rimarij je nametnuo okrnjene oblike: *stril*, *vil*, *kril*. To je omogućila i frekventna upotreba glagolskih pridjeva na *il*: *radil*, *vidil*, *nosil*. To je osobina književnog jezika i ima toga kod Zoranića.

Stari oblik *lokativa singulara imenica muškog i srednjeg roda o/ jo osnova* (novija I vrsta) *sa nastavkom i* prisutan je kod jednog kruga imenica koje su opet tematski obilježene kao ključne za renesansnu književnost. Taj *lokativ na i* bio je prisutan u starijem književnom jeziku, ali u drugoj polovini 15. stoljeća, a naročito početkom 16. stoljeća, on se osjeća kao totalni arhaizam. Njega podržava jedino tradicija pučko-religiozne književnosti, jer u njoj *lokativ na i* se, također, održava u 15. st. i početkom 16. st. kao stilogeni elemenat, pa će to podržavati situaciju i u renesansnoj književnosti, jer je

Zoranić poznao glagoljašku literaturu *začinjavaca*, glagoljaša koji su stvarali pučko-religioznu poeziju, kao i svi renesansni pisci. U Zoranića je *lokativ na -i* ograničen na lekseme: **u sni** (*snu*), **sviti** (*svitu*), **liti** (*litu*), **protuliti** (*protulitu, prema ljetu, proljeće*), **nebi** (*nebu*), **krili** (*krilu*). Ove lekseme karakteristične su za određenu tematiku: **san** (renesansni pjesnici mnogo govore u *snu*), **ljetu, proljeće, krilo, nebo** itd.

Zoranićevu vezu sa crkvenoslavenskom tradicijom pokazuju još neke osobine koje su ušle u njegov jezik manje više i slučajno, što mu je bilo pri ruci. On se njome inspirisao. Upotrebljavao je zamjenicu **tko** mjesto čakavskog **gdo**, staroslavenski jezik je imao oblik **kъto**. Zatim, Zoranić ima nesažete oblike lične zamjenice 3.lica **njeje** mjesto **nje** (G), iako je već u potpunosti u govoru izvršeno sažimanje. To je ušlo iz crkvenoslavenskog jezika, odnosno iz pučko- religiozne književnosti.

Osobine književnog jezika Marka Marulića

Marko Marulić je prepoznatljiv pjesnik iz doba humanizma i renesanse. Živio i stvarao je poeziju u Splitu, pisao je na latinskom jeziku. Napisao je poznatu poetsku tvorevinu pod nazivom *Judita* 1521. godine. Zanimljiv je njegov tekst *O naslidovanju Isukrstovu*, koji je pronađen u novije vrijeme (preveden tekst sa talijanskog jezika), a može se svrstati više u crkvenu nabožnu književnost, jer je takvih djela bilo. Osim *Judite* napisao je još jedno slično djelo pod nazivom *Suzana*. Po tematici djelo je vezano za religioznu književnost.

Djela Marka Marulića predstavljaju prijelaz, kariku koja povezuje glagoljsku latiničku i čakavsku nabožnu književnost sa renesansnom. Veza sa glagoljskom tradicijom vidljiva je u posveti, predgovoru *Juditi*, gdje govori o jeziku *začinjavaca* pohvalno. U tom pogledu Marulić je na neki način ispred Zoranića, jer je njegova veza sa glagoljskom književnošću jača, dok je kod Zoranića došla do izražaja veza sa talijanskom renesansom. Što se jezika tiče, međutim, Zoranić je bliži ipak glagoljskoj religiozno-pučkoj književnosti, jer je bliži i po terenu, a Split je na periferiji glagoljaštva, pa i Marulić. Dijalekatski posmatrano, Split je udaljeniji od govora koji su činili osnovu pučko-religiozne književnosti. Glagoljaška književnost koncentrisana je na sjeverozapadne i jugozapadne krajeve, centri su: Krk, Kvarnerska ostrva, Krbava, Hrvatsko primorje, Istra. Prema jugu, u Dalmaciji, glagoljaštvo je sve slabije. Prema tome,

kod Marulića ne treba očekivati spontani intenzitet veza kao kod Zoranića.

Marulić po svojoj tematici odudara od renesansnih pisaca: nema pjesni ljuvenih, tematika je drugačija, pa će biti i drugačiji repertoar leksike, frazeologija. Govor u Splitu danas je čisto ikavski, kod Marulića je *mješovit refleks jata*, ima više *ekavizama* nego u *Bernardinovom lektionaru*. To je značajna činjenica, jer je *Lekcionar* samo nešto manje stariji. Dio ekavizama se može uzeti za već stvoren književni jezik. Ekavski su oblici *celov*, korijen *ver* (*veran*, *vera*, *verovati*). Ovi ekavizmi javljaju se dosljedno u cijeloj dalmatinskoj književnosti, tako da su oni jedan od stilogenih elemenata.

Prednji nazal *en* iza palatalnih suglasnika daje naporedo *a* i *e*. To upućuje na literarne osobine, na miješanje govornih i tradicionalno literarnih crta.

Prisutna je naporedna upotreba refleksa *vb* u otvorenom slogu: *u* i *v/va* (*vazeti*, *vazam*, *vazmem*, *vapiti*).

Također, naporedna je upotreba *nepromijenjenog l u o* i *zamijenjenog l sa o* na kraju sloga i riječi. Splitski govor je razvio vokal *a* od sonanta *l*, kao i ostali govori u južnoj Dalmaciji. Međutim, pojava *prelaska l u o* upućuje na drugi literarni pravac veza sa štokavskim Dubrovnikom. Marulić je sigurno imao kontakte sa Dubrovnikom, ne samo književne nego i druge. Ovo *prelaženje l u o* svodi se na dubrovački utjecaj. Ovaj vokal *o* sretno se uklopio u Marulićevu poeziju.

Marko Marulić je imao neposrednu vezu i sa začinjavcima. Kod njega je prisutna pojava suglasnika *-t* na kraju u 3. licu singulara prezenta (stari oblik supina): *radit*, *vidit*. Osobinu da suglasnik *-t* bude na ovom mjestu Marulić je mogao uzeti isključivo iz crkvenoslavenske književnosti. Ona se javlja samo kod njega, kod drugih pisaca nema te pojave. Uzrok tome je njegova tematika u djelu *Judita*. Tekst ovoga djela Marulić je poznavao iz crkvenoslavenskih glagoljaških rukopisa. Istovremeno, pjesnik je ovom osobinom težio ostvariti viši stilski dojam.

Na isti način se može tumačiti i upotreba oblika genitiva i lokativa duala zamjenica *vaju*, *naju* (vas, nas).

U Marulićevim djelima *nema starih oblika lokativa singulara imenica muškog i srednjeg roda o/jo* osnova sa nastavkom *i*, kao kod Zoranića. Ima samo jedan oblik *nebi* (nebu) i ima religiozni karakter.

Marulić je produžavao neke crkvenoslavenske karakteristike pučko-religiozne književnosti u domenu sintakse. On nema *dativa apsolutnog*, ali zato još uvijek ima *dativ sa infinitivom*, kao i *infinitiv sa jednim ili dva akuzativa*, što je već u pučko-religioznoj književnosti odraz latinskih prijevoda, a kod Marulića to je podržano i upotrebom latinskog jezika. On je pisao i latinske spjevove. Kod njega postoji originalno stvaralaštvo na latinskom jeziku, pa je normalno da će sintaksički obrti, koji su u istoj ravni kao i u crkvenoslavenskom jeziku, biti podjednako podržani. To se naročito odnosi na *promjenu participa*. Naime, oni se kod njega još uvijek mijenjaju, zadržavaju participsku promjenu, a uz to vežu za sebe različite participske konstrukcije.

Osobine književnog jezika Petra Hektorovića

Petar Hektorović je značajan pisac u periodu renesanse. Književna djelatnost ovoga stvaraoca obilježila je književnost u Dalmaciji tokom 16. stoljeća. Rodio se na Hvaru, u Starom Gradu.

Otok Hvar imao je posebno mjesto u doba humanizma i renesanse. Ovaj grad održavao je bliske veze sa Dubrovnikom – kulturne, književne, ekonomske, izmjena literarnih djela, dopisivanje i vjerovatno šira govorna komunikacija. Tako se u ovoj sredini začinja jedan književni jezik, koji je nastajao usljed djelovanja dubrovačko-štokavske literature na čakavsku literaturu na Hvaru.

Dubrovnik je pretrpio intenzivan čakavski utjecaj u 15. i 16. stoljeću. Na jezičkom planu došlo je do određene interferencije štokavsko-čakavskih osobina. Takav jezik je Hektoroviću kao rođenom čakavcu u suštini bio vrlo blizak, jer je nosio mnogo čakavskih elemenata. Međutim, kako je kod Hektorovića osnova književnog jezika upravo *čakavski govor*, onda je literarizacija toga jezika, primanje literarnih primjesa, očitovala se u prvom redu u *primanju štokavskih osobina*, koje su mogle da se upotrijebe kao stilske varijante.

Vrlo izrazita osobina kod dubrovačko-dalmatinskih pisaca je *usvajanje određenog kruga leksema* sa sasvim određenom *fonetsko-fonološkom strukturom* na temelju ujednačavanja u konkretan književni jezik.

I danas je otok Hvar pretežno *ikavski*. Vrlo je karakteristično da se u cijeloj renesansnoj dubrovačko-dalmatinskoj književnosti

sreće ustaljeni *ekavizam* u jednom broju leksema, koje očito imaju karakter stilskog nivoa: *ver*, *ven*, *teles*. U Hektorovićevim djelima prisutne su lekseme *bolezan* i *cezar*, a u dubrovačkoj književnosti nisu evidentirane. Ujednačenost je dobilo karakter literarne osobine bez obzira što neki od govora mogu to imati i u stvarnom živom govoru.

U pojedinim djelima Petra Hektorovića prisutni su određeni pojavni oblici leksema koje se prepoznaju, s jedne strane, kao *štokavizmi*, a, s druge strane, kao *dubrovčanizmi*.

Dubrovačka govorna osobina je redukcija suglasnika *t* na kraju u grupi *st*, što je prepoznatljivo u imeničkim leksemama *slas-t*, *vlas-t*. Ovu jezičku osobinu nemaju čakavski govori, a ni štokavski. To je dubrovačka specifičnost. Tu pojavu ima Hektorović u svojim djelima, a ona je stigla do njega literarnim putem, jer je njena upotreba najčešće vezana za rimu kao pomoćno sredstvo: *glas – vlas(t)*.

U Hektorovićevim djelima prisutni su oblici glagolskog pridjeva radnog sa završetkom na *o* mjesto *l*. To je element rimarija, a i metrike: *vidil-vidio*. To je osobina dubrovačkih govora. Jadranska obala i štokavski dalmatinski govori (Makarsko primorje) imaju zamjenu *l* sa *a*: *vidija*, *nosija*.

Iz Dubrovnika je Hektorović preuzeo i štokavski oblik upitne zamjenice *što* mjesto *ča*. To je stilska varijanta. Obrnuta je bila situacija u Dubrovniku, Dubrovčani su upotrebljavali oblik *ča* kao stilsku varijantu.

Kod Hektorovića je manje sažetih oblika zamjenica *ma*, *tva*, *mu*, *tvu*. To je licencija potika, koja se pripisuje kreativnoj sposobnosti pisca. Međutim, u Hektorovićevim djelima prisutna je upotreba dubrovačkih oblika *tega*, *mega* mjesto *toga*, *moga*. To je stilogeni razlog vezan za analogiju. Radi se o sažimanju prisvojnih zamjenica *tvojega*, *mojega*, što se javlja na širem južnoslavenskom prostoru (*tvoga*, *moga* – progresivna asimilacija, a *tvega*, *mega* – regresivna asimilacija).

Hektorović ima znatno manje oblika *lokativa imenica muškog i srednjeg roda sa nastavkom i (na nebi, na sviti)* nego kod Zoranića, Marulića i dubrovačkih trubadura. To je zato što je Hektorovićevo stvaralaštvo nešto postrani od tipične renesansne trubadurske poezije.

U oblasti sintakse prisutan utjecaj talijanske sintakse

u Hektorovićevim djelima. Tu su oblici koji su dosta frekventni na čakavskom području. Teško je uočiti što je literarni import a šta je preuzimao iz lokalnih govora. Talijanska osobina je ovdje prisutna u *genitivu sa prijedlogom od: govoriti od nekoga*. Zatim, tu je konstrukcija *za + infinitiv* u vrijednosti *finalne rečenice*. Također, i oblici glagola *činiti sa infinitivom bilo kojeg glagola: čini me raditi – nastojim da ja radim*.

Neke osobine književnog jezika dubrovačkih pisaca renesansnog perioda

U Dubrovniku je period humanizma i renesanse proizveo upečatljivu trubadursku poeziju. Tu poeziju su tokom XV i XVI stoljeća stvarali su književnici: *Marin Držić, Đore Držić, Šiško Menčetić, Andrija Čubranović, Dinko Ranjina* i drugi, a kasnije u XVII i XVIII stoljeću barokni pisci, kao što je *Ivan Gundulić* i ostali, razvijali su specifičan dubrovački književni jezik. Milan Rešetar je, kao lingvista i rođeni Dubrovčanin, proučavao jezik književnih djela navedenih pisaca i uočio brojne osobenosti jezika književnosti dubrovačke sredine. On je utvrdio da jezik dubrovačke renesansne poezije nije samo neposredni odraz dubrovačkog govora nego je i rezultat utjecaja jezika čakavske renesansne književnosti na dubrovački govor. Izvjesne čakavske osobine u dubrovačkim književnim djelima su veoma izražajne i ekspresivne, a pojavljuju se kao stilski manir.

Fonetske osobine

U prvom redu to su pojave ikavskog refleksa jata. Prisutni su markirani književni ikavizmi: *nidan, imiti, vrime, vik, svit, kripos(t), zvir, lip, sliditi, izgoriti, umiš, gdi, svugdi* itd. Oni su rezultat utjecaja iz susjednih čakavskih i bosanskohercegovačkih govora. U djelima čakavskih pisaca pojavljivat će se dubrovačke forme zamjene jata: *cvijetje, na svijeti, nasmijeju, lijepijeh, ustrijeli, puštaješ* i sl.

Specifična je ijekavizacija u Držićevim djelima: prisutna je hiperijekavizacija u oblicima *pijer, mjer, krompijer, bijerati*; zatim neobični su ijekavizirani oblici: *dvijesti, nesvijesne, trijeba, vjertuožu; zatim njeko, nješto, nekoliko; srjeća, mrježa, nesrjeća, potrjeba, vrjeća; grijejati, smijejat, sijejati* itd.

Prisutni su nepromijenjeni oblici sa l na kraju riječi: *oženil, otišal, spomenul, nosil, boli, ktil, vodil, gonil, vil, ljubil, vidil, cvilil* itd. To je nastalo pod utjecajem čakavskih govora i oblici su stilski markirani. U dubrovačkoj književnosti ostvaruje se renesansno prelaženje l u o, pa takve oblike ima Marin Držić i u primjerima kao što su *admirao, ošpidao, konzuo* itd.

Evidentna je neobična dubrovačka sibilizacija u primjerima: *gorcih* (gorkih), *drazi* (dragi), *druzima* (drugima), *pridrazim* (predragim), *drazim* (dragim) itd.

U dubrovačkoj književnosti prisutni su čakavski oblici sa prefiksom *va* kao obilježje višeg stila: *vapiti, vazeti, vazeti* i sl.

Prisutna je čakavska zamjena za praslavensko palatalno *d'* sa *j* u oblicima *meja* (međa) i *gospoja* (gopođa).

Stariji nejotovani oblici prisutni su u stihovima trubadurske poezije: *prolitje* (proljeće), *cvitje/dvijetje* (cvijeće), *u mom bitju* (biću).

Pojavljuje se i stara sintagmatska forma *človika satvori*, gdje su zadržane stare sekvence *lo* i *sa*.

Prisutna je redukcija finalne foneme u grupi *-st*: *čestitos, mlados, svitlos, žalos, boles, rados, slas, lis, staros, milos* itd.

Morfološke osobine

Renesansnu dubrovačku književnost odlikuju dvije grupe osobina koje nisu koherentne sa dubrovačkim govorom, a to su čakavizmi i *licencia poetica*.

Licencia poetica ogleda se u upotrebi *indeklinabilija* – okamenjenih osnova kod određenog broja riječi *vil, stril, kril*. *Licencia poetica* se ogleda i u upotrebi sažetih oblika prisvojnih zamjenica koji ne postoje u govoru: *ma* (moja), *tva* (tvoja), *mu* (moju), *tvu* (tvoju), zatim sažeti oblici upitno-odnosne zamjenice *ki* (koji), *ka* (koja), *ke* (koje), *ku* (koju) itd.

Čakavizmi u dubrovačkoj književnosti su stari padežni oblici: D i Lsg. *na nebi, u sviti, liti, u krili, dobri majci, u dobri ženi, na dobri zemlji*; Nsg. *kami, plami*; Npl. *zlatni prami*, Gpl. *suzi, valov, do hrabrovih dvorci* (do momkovih dvora); lpl. *svitlim zvezdami, među vilami, s trumbetami, rukami, s nami, s vami, s dukatmi, bijelimi ružami, veselima ričim*; Lpl. *u željah, u pjesnih, po poljijeh, u ovizijeh raskošah, u tugah cvili*; prisutni stari oblici duala: *usti, liči* (lice), superlativ *najsjutrije* (veoma rano) itd.

U tekstovima i pjesmama renesansnih dubrovačkih književnika prisutni su stariji oblici aorista: *vidih, zovih, zahitri, sagriših, slidih*; zatim oblici imperfekta: *hođah, gubljah imahu, ozdravljaše*; oblik prezenta i infinitiva u funkciji futura I *kad budem raditi*; oblici glagolskog priloga sadašnjeg: *putovaje* (putujući), *uzdihaje* (uzdišući), *razbiraje* (prebirući), *spijevaje* (pjevajući), kao i sa završetkom na -ušti: *gorušti, svitlušti*; glagolski prilog prošli: *vidiv, ozriv, našad, svezav, podbiv* (ponijevši); oblici: *mojojzi* (mojoj), *u njejzi* (njoj), *toli* (toliko), *zgar* (odozgo), *svrsno* (izvrsno), *velmi* (veoma), *pokli* (pošto), *jur* (već), *zasve* (premda) itd.

Leksika

U dubrovačkoj književnosti renesanskog perioda obilata je leksika: *čakavizmi* *ča, zač, krozač* (šta i izvedenice); brojni *talijanizmi*: *džilj* (ljiljan), *veras* (stih), *vestura* (haljina), *meštri* (majstori), *kompanjuni* (drugovi); zatim oblici kao što su: *želinje* (želje), *brodidba* (brodarina), *puci* (narodi), *osin* (sjenka), *kris* (cvrčak), *rotno* (ljutito), *cvitice* (cvijeće), *mojemunče* (majmun), *muka* (brašno), *krtiš* (mučiš), *hrabar* (momak), *slavic* (slavuj), *har* (ljubav), *mladac* (mladić), *dundo* (čiča) itd.

Književni jezici renesanskog perioda

U doba humanizma i renesanse na južnoslavenskom prostoru nastajali su prvi obrisi književnih jezika koji će se u narednim stoljećima razvijati i profilirati u standardne jezike. Značajne impulse razvoju jezika u tom periodu dala je protestantska književnost, kao i književnosti pojedinih razvijenih gradova na obali Jadranskog mora– Zadar, Split, Hvar i Dubrovnik. Pisci ovih književnosti u svojim djelima unosili su karakteristične jezičke osobine narodnih govora, a istovremeno su se držali i tradicije i stilova ranijih književnih izraza. Tako su nastajali prepoznatljivi književni jezici protestantske književnosti, književni jezici pojedinih pisaca i krajeva, kao što su književni jezik dalmatinske književnosti, odnosno književni jezici Zoranića, Marulića, Hektorovića, Držića i drugih književnika toga historijski značajnog perioda u razvoju jezika na južnoslavenskom prostoru.

Literatura

1. Berić, D. (1956), *Iz književne prošlosti Dalmacije*, Split.
2. Brozović, D. (1973), „O hrvatskom književnom jeziku šesnaestog stoljeća“, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb.
3. Bučar, F. (1910), *Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije*, Matica hrvatska, Zagreb.
4. Gabrić-Bagarić, D. (1984), *Jezik Bartola Kašića*, Institut za jezik, Posebna izdanja, 5, Sarajevo.
5. Kuna, H. (1974), „Istorija literarnog (književnog) jezika – standardni jezik, njegova istorija i predstandardni idiomi“, *Izraz*, 10, Sarajevo.
6. Kuna, H. (1976), „Književne koine u relaciji prema standardnim idiomima i standardnom jeziku“, *Književni jezik*, 1-2, Sarajevo.
7. Mladenović, A. (1957), „Fonetske i morfološke osobine Marulićevog jezika“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, II, Novi Sad.
8. Mladenović, A. (1968), *Jezik Petra Hektorovića*, Novi Sad.
9. Peco, A. (1989), *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Naučna knjiga, Beograd.
10. Ružičić, G. (1930), „Jezik Petra Zoranića“, *Južnoslavenski filolog*, IX, X, Beograd.
11. Rešetar, M. (1933), „Jezik Marina Držića“, *Rad JAZU*, 248, Zagreb.